

Berättelsen börjar redan under resan

Bland svenska resenärer under mellankrigstiden var Ellen Rydelius' guideböcker flitigt lästa. Hon var en god stilist och hennes guideböcker tipsade om rutter, mat och nyttiga adresser. Carina Burman tecknar bilden av en skribent som skrev under en tid då turismen blev ett allt betydelsefullare fenomen.

Alla reser. Resebilagor och annonser lockar oss till ständigt nya resmål. På sociala media betraktar vi med avund vännernas sandstränder och kontrar med egna snapshots, om så bara från en weekend i Säffle. Men turisten behöver hjälp och orientering, och trots praktiska hemsidor och appar tycks de flesta turister fortfarande helst möta resmålet med en guidebok i handen.

För mellankrigstidens svenska resenär hette guidebokens författare med största sannolikhet Ellen Rydelius, och i bokens titel fanns siffran 8. Mellan 1927 och

1939 publicerade Rydelius elva böcker i "åttaserien", däribland *Rom på 8 dagar*, *New York på 8 dagar*, *8 italienska städer*, *Prag – Wien – Budapest på 3x8 dagar*. På femtiotalet kom omarbetade nyttgåvor. Hon skrev för övrigt också *Lund på 12 timmar* (1937). Hennes namn fungerade som en kvalitetsstämpel, som garanterade lokalkännedom, praktiskt sinne och god berättarkonst. Hon kallades "den svenska Baedeker" efter de röda, detaljrika resehandböckerna från Tyskland, som var de dominerande i början av nittonhundratalet.

Ellen Rydelius (1885-1957) hör till de hårt arbetande skribenter som sällan syns i litteraturhistorien. Hon var ingen stor konstnär eller gudabenådat geni, hon skrev för sitt levebröd och inte för äran, men var skicklig på sitt arbete och dessutom en god stilist. Också sådana författare är värda att minnas.

Rydelius föddes i Norrköping 27 februari 1885 som enda barn i en grosshandlarfamilj. Tjat och begåvning ledde till att hon fick studera, vilket inte var vanligt bland borgerskapets döttrar, och efter studentexamen skrevs hon 1903 in vid Östgöta nation i Uppsala. Studietiden tycks ha varit osedvanligt rolig. I memoarerna *Leva randigt* (1951) berättar hon om fester, karnevaler, matlagning på hyresrum, hemliga kärleksaffärer och vilda färder på småstadens gator. Läsandet tycks inte ha prioriterats, men våren 1907 tog hon ändå sin fil.kand. med goda betyg. Examen var av den gamla sorten, utan trebetysuppsats, och omfattade teoretisk filosofi, engelska, romanska språk, slaviska språk och tyska.

Samma höst fortsatte Rydelius studierna vid universitetet i Kazan i nuvarande Tatarstan. Resan var lång och tilltaget äventyrligt. Längre fram betonade hon gärna sin äventyrlusta och nomadiska läggning. Hon visade förakt för fasta ägodelar (möbler borde man då och då låsa in så de inte fick makt över en, hävdade hon i en av guideböckerna) och berättade gärna om barndomsdrömmen att bo i en grön cirkusvagn. Vistelsen i Kazan fick dock ett plötsligt slut. Hennes far hade begått självmord, det blev konkurs och Rydelius måste avbryta sina studier och bli journalist i Stockholm. Under de närmaste decennierna blev hon också en produktiv och skicklig översättare från ryska, engelska, italienska, franska och tyska. Hennes tolkningar av de stora ryska författarna kom att bli klassiska, och generationer av läsare har mött bland annat *Dostojevskijs Bröderna Karamazov*, *Idioten* och *Brott och straff* i hennes språkdräkt. Hon översatte vitt skilda böcker, inte bara ryska klassiker och nobelpristagare som *John Galsworthy* och *Grazia Deledda*, utan också äventyrsböcker och till och med en

Hon var ingen stor konstnär eller gudabenådat geni, hon skrev för sitt levebröd och inte för äran, men var skicklig på sitt arbete och dessutom en god stilist.

bantningsbok. Det senare verkar inte minst ironiskt med tanke på att hon också skrev kokböcker.

En dag på tidningen mötte denna unga journalist en annan ung journalist, **Harald Wägner** (Elins bror), de blev förälskade, gifte sig och fick 1914 dottern **Ria**. Med tiden följde dottern i moderns fotspår som kokboks- och guideboksförfattare, men blev också en älskad tv-pionjär. Ria Wagners berömda bakvända vinkning är för övrigt italiensk.

I Italien hamnade de, mor och dotter. Äktenskapet blev kort – maken var otrogen och fick barn med en annan – och Rydelius upplevde några tröstlösa år med hårt arbete och trist boende. En dag tröttnade hon. "Jag hade en lång tid velat resa ner till Rom", skriver hon i memoarerna. Med hennes livsinställning betydde detta inte en kort nöjesresa, utan att ta dotter och skrivmaskin med sig och flytta bopållarna från svensk hyreskasern till romerskt pensionatsrum. Året var 1924, Ria var tio år gammal, och under ett och ett halvt år bodde mor och dotter i Italien. Rydelius översatte från ryska, umgicks med stadens utlandskoloni och lärde känna staden. Några väninnor kom på besök, och hon visade dem antika monument, kyrkor, museer, shopping samt (förstås) trattorior och barer. De föreslog att Rydelius skulle skriva en guidebok till Rom, och efter hemkomsten – "när jag blev pank" – lyckades hon intressera Bonniers för projektet.

Rom på 8 dagar var inte bara den första svenska guideboken till Rom, den var en resehandbok för en ny tids människa.

I mars 1927 utkom den lilla volymen *Rom på 8 dagar*. Den är i fickformat, har en silhuett av Colosseum på klotbandets framsida och omfattar åtta dagsturer, trettiofyra svartvita bilder, en sektion med tips och nyttiga adresser samt ett register. Författarens förord kallar den "anspråklös". Även om hon verkat som översättare i mer än ett decennium var detta hennes första egna bok. Av allt att döma betraktade hon den mest som ännu ett sätt att klara sin egen och dotterns försörjning. Föga anade hon, som det heter i missromanerna.

För det första blev boken en succé. Den fick positiva recensioner i de stora tidningarna och upplagan sålde snart slut. För det andra kom en reviderad upplaga 1929, ytterligare en 1931... och så vidare, med utökningar och stora omarbetningar framför allt 1938 och 1954. Sammanlagt blev det tio upplagor under trettio års tid. För det tredje beställde förlaget snart en guidebok till Paris. Stenen var i rullning. Rydelius blev guideboksförfattare och professionell resenär. Mellankrigsböckerna hade ofta samma uppläggning: åtta dagsrutter (nästan alltid inledda på måndagen), mattips och nyttiga adresser. Alla städer kände inte Rydelius i förväg. För varje guidebok ägnade hon därför minst sex veckor åt bakgrundsstudier i staden, och hon påstod att skorna inte klarade mer än

två veckor av det ständiga promenerandet. Stark mage krävdes också för att proväta alla rätter.

Rom på 8 dagar var inte bara den första svenska guideboken till Rom, den var en resehandbok för en ny tids människa. Rydelius tänkta publik hade kort ledighet och god allmänbildning. Den hörde till den första turistboomen, som kom efter första världskriget. Snart skulle massturismen vara igång. Det fanns skäl att producera lockande guideböcker.

Rydelius gör hela tiden klart att hon inte skrivit någon Baedeker, och vid ett par tillfällen skämtar hon med turister, som slaviskt vill "vallfärda med röda böcker i händerna". Hennes ton är också en helt annan. Detta är inte en allvetande informationsvolym – detta är vår kompis som bor i staden och visar oss runt. Redan någon sida in i boken tar oss berättaren under armen och meddelar förtroligt: "Det var för resten tur, att vi kommo hastigt ur sängen, både ni och jag, ty för att på åtta dagar få essensen av Rom, måste vi vara morgontidiga."

Ibland påminner detta jag om den närvarande berättaren i vissa sjuttonhundratalsromaner, som mer eller mindre tränger sig in i handlingen. Trodde du att du reste till romantiska Rom på smekmånad? Ellen följde med.

Bokens berättare är vår vän, och vi kan lita på henne. Hon erinrar om historiska anekdoter så att läsaren tror sig kunna dem redan, och hon ägnar stort utrymme åt maten. I boken finns förslag på restauranger nära sevärdheterna, och Rydelius ger menyer som introducerar läsaren till det italienska köket. Vällustigt berättar hon om rätterna, inte minst om grönsakerna: "den gröna broccoli, den plommonfärgade melanzane [aubergine], en mycket närande grönsak, som ej har någon motsvarighet hos oss och anrättas på diverse sätt, den röda peperone [paprikan], spanskpepparn, som serveras till smörgåsbordet, eller grönsalladernas släkte."

Guideboksgenren är gammal, och Rom kan se tillbaka på mer än 2.000 år som turistort. Rydelius insats bestod i att föra samman flera framgångsrika drag och presen-

tera dem för en svensk publik. Det märks att böckerna skrivits av en journalist, inte av en historiker eller konstforskare. Begriplighet är en grundsten. Hon uppmärksammar gärna specifikt svenska minnesmärken, men precis som vår kompis skulle göra skämtar hon också med svenska egenheter, män som helst vill ha sill och snaps och familjer som riskerar att svälta ihjäl för att de inte tycker om spaghetti. I senare böcker är det också tydligt att hennes egen stil är ett försäljningsargument – läsarna ville resa med Ellen. Sist, men inte minst, skrev hon faktiskt bra och tillförlitliga guideböcker. I viss mån fungerar de fortfarande. Rydelius och jag har ingående sett Rom tillsammans, och jag har tagit med hennes böcker till Paris, Prag, Budapest och Belgien. Självklart är de föråldrade, men blicken för det udda och den personliga tonen gör dem betydligt njutbarare än moderna, slätstrukna, internationella guideböcker.

Grosshandlardottern från Norrköping bröt sig alltså en alldeles egen bana. Under andra världskriget, när det inte gick att resa utomlands, skrev hon kokböcker med

italiensk, fransk och rysk mat, och under flera decennier var hon en populär föredragshållare.

Rydelius åldrades som resenär, och med tiden följde dottern med som stöd på resorna. Några av de sista guideböckerna – till nya resmål som Spanien och Västtyskland – har Ria Wägner som medförfattare. Den sista bok som utgavs i enbart Rydelius namn var tionde upplagan av förstlingsverket, nu med titeln *Med Ellen Rydelius i Rom* (1957). Man erinrar sig vad hon skrev i förordet: "man återvänder alltid till Rom, det är vissare än att man återvänder till sin första kärlek."

Carina Burman är författare och litteraturvetare verksam vid Uppsala universitet. År 2016 gav hon ut boken Vi romantiska resenärer: Med Ellen Rydelius i Rom

Texten baserar sig på en Under strecket-essä i Svenska Dagbladet, publicerad 9.6.2016

Delningsekonomin i Lapplands

Också turismen påverkas av den snabbt framväxande så kallade delningsekonomin, som blivit ett omtalat fenomen i och med tjänster som uber och airbnb. Maria Hakkarainen skriver om delningsekonomin boendetjänster i Lappland.

Vad menas med boendetjänster i delningsekonomin, det som på finska går under namnet *vertaismajoitus*, och som man kunde kalla person-to-person-boende, p2p-boende? För de flesta av oss är det inkvartering i någons hem som vi först associerar till. Men det är bara en del av företeelsen. Delningsekonomiska boendetjänster är en form av inkvartering som i och med delningsekonomin har vuxit fram vid sidan av mera traditionella former av hotell- och inkvarteringsverksamhet.

Delningsekonomin, som under 2010-talet vuxit sig starkt är ständigt växande, drar nytta av de senaste digitala webbplattformarna och de sociala mediernas gemenskaper. Vår konsumtion och vårt konsumtionsbeteende har förändrats. Delningsekonomi betyder att vem som helst via olika plattformar och gemenskaper kan dela underutnyttjade resurser, egendom eller kunskande (t.ex. bostad, bil eller guidning) så att andra kan dra nytta av dem. I turistbranschen kommer allt detta till uttryck särskilt i inkvarteringsverksamheten.

Delningsekonomiska boendetjänster utmanar traditionella inkvarteringstjänster

I de delningsekonomiska inkvarteringstjänsterna är det allt från soffor, rum till hela hem, tvårumslägenheter,

semesterbostäder och placeringsobjekt som cirkulerar mellan brukarna. Airbnbs förmedlingsplattform och Couchsurfing-gemenskapen är två av de kändaste internationella aktörerna. På hemmafrenten finns t.ex. Helsinki Bed and Breakfast, Friday Flats och Forenom Oy. Bland dessa är det i synnerhet Airbnb som erbjuder en synlig marknadsföringsplats och en möjlighet för vem som helst att bedriva inkvarteringsverksamhet.

De följer dessa tjänster har för ekonomi, samhälle och välfärd är föremål för en världsomspännande diskussion. Tjänsterna ifråga bryter upp och utmanar turistbranschens traditionella tillvägagångssätt och regleringar. I de regelverk som berör exempelvis beskattning, försäkringar och säkerhet uppmärksammas inte delningsekonomin inkvarteringstjänster i deras nuvarande form och omfattning. Dessutom: denna inkvarteringsform har vid sidan av sina olika fördelar också fört med sig diverse utmaningar, negativa följder och sideeffekter.

Lappland i det internationella blickfånget

De senaste årens turismboom har förvandlat Lappland till ett internationellt sett intressant "turismlaboratorium". År 2017 växte turismen med nästan 10 procent. Utländska resenärer utgör cirka hälften av de 2,9 mil-

turismlaboratorium

joner människor som övernattnat i Lappland. Också flera internationella medier har lyft fram Lappland som ett av världens bästa resmål.

Följderna av den växande turismen är på många olika sätt synliga i t.ex. Rovaniemis p2p-boendetjänster. Under de senaste två åren har Airbnb-plattformens inkvarteringsverksamhet ökat explosionsartat. Antalet bostäder på Airbnb ökade från 136 till nästan 700. Priset på Rovaniemis Airbnb-inkvarteringsobjekt är som högst under högsäsong under jultiden. För uthyrarna är julen en lukrativ tid; priserna klättrar på sina ställen till att bli mångdubbelt så höga som Airbnb-boendena i Europas storstäder. Den stora efterfrågan på inkvartering har inneburit ett mångsidigt utbud i Lappland; på Airbnb-marknaden finns bland annat igloo. Till en del fyller Airbnb-boendena också de luckor som finns i den övriga inkvarteringskapaciteten.

Liksom i storstäderna har den växande p2p-boendetverksamheten också fört med sig sideeffekter. Den här verksamheten bär drag som delvis liknar större affärsverksamhet. Airbnb-objekten koncentreras till exempel till några stora aktörer. En femtedel av uthyrarna i Rovaniemi förmedlar 50 % av de Airbnb-objekt som finns på marknaden. I vissa husbolag har en riklig och ständigt växande p2p-boendetverksamhet stört grannarna. Det skapar otrygghet och sliter på husbolagens gemensam-

ma utrymnen såsom hissar. Att hitta hyresbostäder för en längre tid har dessutom blivit mera utmanande än tidigare för lokalbefolkningen. Köerna till att söka hyresbostäder har blivit längre, och speciellt i centrum är det svårare än tidigare att få dem, eftersom många används för Airbnb-uthyrning.

Utifrån läget i Lapplands turismlaboratorium går det alltså att dra vissa slutsatser om p2p-boendenas nuvarande situation. I Finland behöver vi dock nya former av praxis för att hålla fenomenet under kontroll. För vår egen del svarar vi på den här utmaningen genom våra kommande forsknings- och utvecklingsprojekt i Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti. Projektet "p2p-boende: utmaning och möjligheter i inkvarteringsverksamheten" är under planering. Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI, Forsknings- och utbildningsinstitutet för turismbranschen) är den största sakkunnigorganisationen för turism i Lappland. MTI samlar kunskande från tre utbildningsenheter: Lapplands universitet, Lapplands yrkeshögskola och Lapplands utbildningscentrum REDU. MTI:s utbildning och forskning sker i nära samarbete med näringslivet, det internationella vetenskapssamfundet och med utbildningsinstitutioner och myndigheter.

Maria Hakkarainen är universitetslektor i turismvetenskap vid Lapplands universitet

Delningsekonomi betyder att vem som helst via olika plattformar och gemenskaper kan dela underutnyttjade resurser, egendom eller kunnande (t.ex. bostad, bil eller guidning) så att andra kan dra nytta av dem.